

NĚKOLIK POZNÁMEK K UZAVÍRÁNÍ MANŽELSTVÍ V ABGB

IVANA STARÁ

Právnická fakulta, Masarykova univerzita Brno, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek bude zaměřen na uzavírání manželství dle ABGB, kde do roku 1867 bylo každé manželství uzavíráno s politickým konsensem neboli se souhlasem orgánu veřejné správy. Souhlas byl podmíněn skutečností, že žadatel bude schopen uživit sebe i celou svoji rodinu. Vedle této podmínky musel však žadatel být také mravně i fyzicky způsobilý. Zvláštní ustanovení platilo také pro vojenské osoby a státní úředníky.

Key words in original language

ABGB, manželství, politický konsens, veřejná správa

Abstract

This article deals with the issue of the entering into marriage as stipulated and governed by ABGB until 1867, pursuant to which each marriage was subject to political consensus or an approval from a public administration authority. Such an approval was subject to the applicant's affirmation that he would be able to support himself and his family. In addition, the applicant had to be morally and physically eligible. Special provision was in force which applied to military personnel and state officials.

Key words

ABGB, marriage, political consensus, public administration

In První pokusy o rekonstrukci občanského práva počínají v první polovině 18. století za vlády Marie Terezie. Práce vyvrcholila vydáním prvního dílu Všeobecného občanského zákoníku 1. listopadu 1786 a jeho autorem byl Horten. Zákoník se skládal z pěti částí. První dvě obsahovaly obecná ustanovení, zbývající kapitoly upravovaly vztahy mezi rodiči a dětmi, postavení sirotek a marnotratníků. Pokud jde o úpravu práva manželského a rodinného,

zákoník obsahoval patent manželský¹ a patent o dědické posloupnosti. Zákoník také zrovnoprávnil postavení dětí manželských a nemanželských.²

¹ Vyhlášen 16. ledna 1783 císařem Josefem II., rozumí se jím to, že manželské spory byly vyňaty z jurisdikce církevních soudů a byly přikázány soudům světským. Zachoval však církevní formu sňatku.

² KADLECOVÁ, M., SCHELLE, K., VESELÁ, R., VLČEK, E., *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007, s. 135.

Jednotný zákoník však vzniká až za vlády jejího syna Josefa II., kde se na jeho vzniku hojně podíleli profesor Martini a profesor Zeiller. První díl všeobecného občanského zákoníku byl vydán v roce 1786, ale ten byl přepracován a 1. 1. 1811 byla vyhlášena konečná verze ABGB. Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch z roku 1811 se stalo základem práva v habsburské monarchii. Zákon 946/1811 Sb. z. s. platil na našem území pro rodinné právní záležitosti do roku 1949, pro věci občanskoprávní do roku 1950 a pro záležitosti pracovníprávní do roku 1965, na území Rakouska platí dodnes. Rodinnému právu se věnoval první díl, který se zabýval otázkami manželskými, řešil vztahy rodičů a dětí a také instituty poručenství a opatrovnictví. ABGB přineslo do oblasti rodinného práva na dlouhou dobu z hlediska materiálního práva stabilitu.³

Zákoník se skládal z 1 502 paragrafů a rodinné a manželské právo bylo upraveno v § 44–136. Právo rodičovské bylo upraveno třetí hlavou v § 137–186. V této oblasti spatřujeme výsadní postavení otce v rodině, neboť otec rozhodoval o výchově dítěte, spravoval jeho majetek a rozhodoval o jméně dítěte.⁴ V případě rozluky nebo rozvodu manželství náležejí děti do moci otce. Přesto existovala výjimka, která říkala, že chlapci mladší 4 let a dívky mladší 7 let budou svěřeny do péče matky. Zákoník také odstranil rovnoprávné postavení dětí manželských a nemanželských. Zákoník rušil celou předešlou právní úpravu a vztahoval se na všechny obyvatele státu bez rozdílu. Právu manželskému a rodinnému byl věnován první díl.

Úprava manželského a rodinného práva vycházela z kanonického práva. Jeho pravidla byla ale autorizována státem a jejich dodržování bylo pod dohledem státu. Manželství vznikalo církevním způsobem a bylo chápáno jako nerovný svazek, kde můžeme nacházet velký vliv katolické církve. Nerovnost ženy se projevovala v ustanovení § 91, kde bylo řečeno, že muž je hlavou rodiny a nadřazenost muže nad ženou lze vyčíst z § 92, 141, 147 obecného zákoníku občanského. Na druhou stranu byl manžel povinný poskytovat manželce výživu podle svého majetku. Manžel také ručil za závazky, které vznikaly ve vedení domácnosti, i když žena nakoupila bez jeho vědomí a souhlasu potřeby pro domácnost.

Manželství bylo chápáno jako smlouva mezi manžely, založená na snubní svobodě. Smluvní svoboda znamenala, že manželství může uzavřít každý, komu nebrání nějaká zákonná překážka. Mezi zákonné překážky patřila duševní porucha, nedostatečný věk, rozdílnost ve víře a jiné. Zákoník prohlašoval, že neuznává jiné manželské překážky než ty, které sám stanovuje.⁵ Bylo možno požádat o prominutí překážek

³ VESELÁ, R., In. *Vývoj právních kodifikací*. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 78.

⁴ K porovnání postavení *pater familias* v římském právu, kde otec měl nad svými dětmi doslova právo života a smrti.

⁵ § 48 a nsl. ABGB

bránících uzavření manželství.⁶ Žádost lze podat pouze na základě důležitých důvodů na zemský úřad. Žádost musí podat obě strany před a nebo po uzavření manželství. Do roku 1867 byl nutný politický konsenzus, tedy souhlas orgánu veřejné správy. Muži zákon přiznával nadřazenou pozici a žena měla plnit nařízení svého muže.

Pro zánik manželství stanovil zákoník následující možnosti, které však byly rozdílné podle vyznání manželů. Manželství mohlo být prohlášeno za neplatné, ale mohlo být zrušeno také rozlukou, smrtí jednoho manželů a jeho prohlášením za mrtvého. Pro katolíky platil zákaz rozluky až do roku 1919, podle práva mohli být rozvedeni od stolu a lože.⁷ Rozlukou tedy mohli postoupit pouze nekatolíci. Evangelíci postupovali rozlukou z důvodu cizoložství, odsouzení do žaláře na více než 5 let anebo z důvodu nepřekonatelného odporu a židé mohli podstoupit rozlukou na přání manžela, z důvodu cizoložství anebo po vzájemné dohodě.⁸

Codex Theresianus požadoval souhlas rodičů v případě, že manželství hodlali uzavřít nezletilé osoby, popřípadě osoby zletilé, ale žijící v otcovské domácnosti. Zákoník hovoří také o nutném souhlasu vrchnosti v případě sňatku poddaných osob. Důvodem odepření konsensu mohl být nedostatek věku, tímto ustanovením měla vrchnost možnost bránit uzavírání sňatků sirotkům, pokud neměli odpracovaná sirotčí léta. Tereziánský zákoník dával vrchnosti neomezenou možnost, protože nesouhlas mohl být udělen, jestliže by vrchnosti, poddaným nebo statku hrozila nějaká újma.⁹ V roce 1781 dochází za vlády Josefa II. k odstranění pravomoci vrchnosti rozhodovat o uzavírání manželství a bylo řečeno, že každý poddaný má právo vstoupit do manželství.

Do roku 1867 byl nutný k uzavření manželství politický konsens, přesto i dříve můžeme pozorovat snahy státu vstupovat do uzavírání manželství.¹⁰ V roce 1852 rozeslalo ministerstvo vnitra korunním

⁶ § 83 ABGB

⁷ Manželé nebyli povinni spolu žít, ale z právního hlediska k zániku manželství nedošlo.

⁸ VESELÁ, R., In. *Vývoj právních kodifikací*. Brno : Masarykova univerzita, 2004, s. 79.

⁹ Více: KLABOUC, J., *Politický konsens k manželství v Čechách*. Praha: Československá akademie věd, 1960, s. 9

¹⁰ Tyto snahy můžeme pozorovat v Dekretu Vladislava II. z roku 1497, v zemském zřízení z roku 1549 bylo již doslovně nařízeno, aby ovdovělá nevolnice se bez souhlasu svého pána neprovdala na cizí panství. Hlavní myšlenkou tohoto ustanovení bylo však zabránit odchodu pracovní síly. Více: KLABOUC, J., *Politický konsens k manželství v Čechách*. Praha: Československá akademie věd, 1960, s. 5

zemím návrh zákona, který měl dát úřadům přesnou směrnici pro udílení konsensů. Účelem zákona bylo zabránit vzniku materiálně nezajištěných manželství. Vyňati z působnosti zákona byli podle § 1 šlechta, všechny druhy státních úředníků, advokáti, notáři, doktoři, magistři. Za překážku k uzavření manželství se kromě mladého věku, považoval také nedostatek příjmu, vyhýbání se práci a špatné mravy. Pro osoby, které uzavřely sňatek bez politického konsensu platil trest v podobě vězení v délce 1 měsíce a pro „spolupůsobitele“ peněžitý trest do 100 zlatých, který ukládal obecní úřad a plynul do jeho pokladny. Udělení souhlasu náleželo do kompetence ženichovy obce. Pražské místodržitelství projevilo v roce 1852 s tímto předpisem souhlas, protože se domnívalo, že je nutné upozornit na nebezpečí proletariátu ne na venkově, ale ve městech zejména pak u továrních dělníků a řemeslnických tovaryšů.¹¹

Podle zákoníku byl úřední souhlas vyžadován od drobných řemeslníků a námezdně pracujících. K tomu, aby byl vydán souhlas musel žadatel podat důkaz o tom, že je schopen uživit svoji rodinu. Přezkoumána byla jeho fyzická způsobilost k práci a jeho zdravotní stav. Politické konsensy byly často namířeny proti mladým, zdravým a pracujícím lidem, kteří neměli velkého majetku a hrozilo nebezpečí, že v případě nemoci či nezaměstnanosti rozšíří se svými rodinami seznam obecních chudých.¹² Povolovány nebyly ani sňatky osobám, které neměly dobré mravy.¹³ Jsou známy i případy, kdy konsens nebyl udělen, neboť nevěsta nebyla pro budoucího ženicha dost vhodná a podle úředníků měl muž na ženění dost času a nebo starší žadatel se již ženit nepotřebuje.¹⁴

Žena měla následovat muže do jeho bydliště, tak se tedy zkoumalo také to, zda bude v obci místo pro bydlení nové rodiny. Snoubenci obecnímu úřadu předkládali svoje křestní listy, vysvědčení o školní docházce, potvrzení o znalosti náboženství, které jim vydával farář. Další požadavkem bylo potvrzení o dobrém chování z místa bydliště a lékařské vyjádření. Žadatel musel svoji žádost předložit nejdříve starostovi, zaměstnavateli nebo faráři, kteří žadateli často ukazovali svoji převahu. Často se také vyžadovala za poskytnutí souhlas protislužba. Později žádost byla odeslána na okresní úřad, kde nebylo možno použít opravného prostředku. Často byly odmítány sňatky i lidem, kteří měli již děti a oni nemohli obejít tento zákaz uzavřením

¹¹ Více: KLABOUC, J., *Politický konsens k manželství v Čechách*. Praha: Československá akademie věd, 1960, s. 51-54

¹² Více: KLABOUC, J., *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 183

¹³ Jednalo se o případy pytláctví a nebo, kdy byl žadatel uvězněn.

¹⁴ Více: KLABOUC, J., *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 183

sňatku v sousedních zemích, protože poměry v jiných zemích byly přísnější než nás.¹⁵ Děti zplozené v těchto svazcích byly považovány za nemanželské, a proto se v Praze rodil stejný počet dětí manželských a nemanželských.

Politický konsens měl zabránit veřejnému pohoršení, které by případný sňatek mohl přinést. Například když si osmdesátiletý bohatý muž chtěl vzít mladou dívku a nebo když prostitutky z venkova se na oko provdaly za Pražana, aby získaly v Praze domovské právo.¹⁶

Povolení uzavřít sňatek bylo původně odepíráno učitelům, kteří se mohli oženit za předpokladu, že získali místo řídící učitele a měli svoji vlastní školu. V roce 1869 toto omezení je ukončeno, přesto do roku 1919 platil zákon, který říkal, že učitelka, která se vdala byla nucena opustit školu. Zákaz uzavřít sňatek se vztahoval také na vysokoškolské asistenty.¹⁷

Další skupinou osob, která se potýkala s uzavřením sňatku byli vojáci. Vojenské manželství bylo rozděleno do tříd. Manželství první třídy bylo takové, že žena i děti následovaly otce k jeho pluku, kde měli nemocenské a starobní zaopatření. Toto manželství však bylo povoleno pouze nepatrné menšině vojáků. Manželství druhé třídy bylo takové, kdy žena nežila se svým mužem a neměla přístup do vojenských prostor. Manželé spolu byli pouze o dovolené manžela, což nebylo moc časté. Výživa rodiny byla na bedrech pracující ženy. Navíc tato žena před vstupem do manželství bylo nucena podepsat vojenský revers, kde se zřídka jakéhokoliv zabezpečení ze strany vojska pro případ nemoci nebo smrti manžela. V roce 1868 byl vydán branný zákon, který změnil rodinné podmínky vojáků. Byly zakázány sňatky první třídy a armáda zcela přestala podporovat rodiny svých vojáků a preferovala vojáky svobodné. Od roku 1858 se nemohl oženit žádný muž, který neměl za sebou prezenční službu a nebo nebyl třikrát uznán u odvodů za neschopného.¹⁸

Pokud se jedná o sňatky důstojníků, tak bylo nutné, aby budoucí žena přinesla ministerstvu války značný majetek, který zajistí lepší příjmy jejího muže a k udržení stavu privilegované vrstvy obyvatelstva.¹⁹

¹⁵ Snoubenci z Bavorska se chodili oddávat na naše území. KLABOUCH.J., *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 185

¹⁶ Více: KLABOUCH.J., *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 183

¹⁷ Tamtéž, s. 188

¹⁸ Tamtéž, s. 189-190

¹⁹ Důstojnická svatební kauce. Více: KLABOUCH.J., *Manželství a rodina v minulosti*. Praha: Orbis, 1962, s. 191

Proklamovaná snubní svoboda neplatila zejména pro židovské obyvatelstvo, protože v roce 1726 byl u nás zaveden Systém, podle které se směl oženit pouze nejstarší syn. Základní myšlenkou tohoto ustanovení bylo zabránit rozrůstání židovských rodin. V roce 1797 byl tento systém upevněn občanským zákoníkem. Tento zákaz bylo možno obejít zaplacením vysoké částky, která znamenala pro mladší syny povolení sňatku. Částky byly vysoké, a proto byly pouze pro majetné Židy. Širší masy židovského obyvatelstva byly nuceni k nedobrovolnému celibátu a byli odkázáni na vymyšlení situací, jak toto ustanovení obejít. Nejčastěji se tak dělo pomocí neznalosti právních předpisů, ale vláda brzy na tento jev reagovala přísnými tresty pro rabíny. Od roku 1794 bylo zavedeno, že výkazy rabínů o uzavírání sňatků musí být předávány ke kontrolám katolickým farářům a krajským úřadům. Od roku 1787 musely být židovské matriky vedeny v německém, nikoliv v hebrejském jazyce. Rabíni toto obcházeli pomocí sňatků pod komínem, tedy byl uzavřen sňatek, který ovšem nebyl zapsán do matriky. Tento způsob byl velmi riskantní a také neřešil otázky dědického práva, neboť děti vzešlé z tohoto sňatku byly nemanželské. Tak židovské obyvatelstvo obcházelo zákaz uzavírat sňatek s sňatkem v cizině a nebo odchodem nejstaršího již oženěného syna do ciziny a jeho místo doma nastupoval v pořadí další syn. Důsledkem všech těchto snah byl pokles židovského obyvatelstva a většina obyvatelstva žila v konkubinátech. Vzniklá situace byla vyřešena § 124 ABGB.

S odstraněním politických konsensů se maloburžoazie nesmířila a v roce 1887 podávala obecnímu zastupitelstvu petice na znovuzavedení politických konsensů. Jejich žádosti však nebylo vyhověno a byla dána možnost volnému uzavírání sňatků. V závěru však je nutno říci, že volnost vstupu manželství byla omezena překážkami bránícími uzavření manželství.

Literature:

- Fiala, J. a kol. : Občanské právo hmotné. 3 .vydání . Brno: Masarykova univerzita v Brně – právnická fakulta, nakladatelství Doplněk, 1993, 425,ISBN 80-7293-111-9
 - - Hrušáková, M., Králíčková, Z. : České rodinné právo. Brno : Doplněk , 2001, 384, ISBN 80- 7239-104-6
 - Kadlecová, M., Schelle, K., Veselá, R., Vlček, E. : Dějiny českého soukromého práva. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.2007, 279, ISBN 978- 80- 7380-041-3
 - Klabouch, J. : Politický konsens k manželství v Čechách. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1960, 90
 - Klabouch, J. : Manželství a rodina v minulosti. Praha: Orbis, 1962,282
-

- Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k čes.obecnému zákoníku občanskému, díl 5, Praha: Linhart, 1937
- Schelle, K., Schelleová, I. : Civilní kodexy 1811 – 1950 – 1964. Brno: Doplněk, 1993, 262, ISBN 80-210-3610-9
- Veselá, R. : Rodina a rodinné právo historie, současnost a perspektivy. Praha : EUROLEX BOHEMIA s.r.o. , 2003, 262, ISBN 80-86432-48-3

Contact– email:

ivanastara@post.cz